

L. Imre Mária

SZENTHÁROMSÁG ÁBRÁZOLÁSOK IKONOGRÁFIÁJA A DÉL-DUNÁNTÚLON

Vizsgálatunk a témában a pécsi egyházmegyére (Tolna, Baranya) valamint Somogyországra, a kaposvári püspökség területére terjedt ki. A kaposvári püspökség, II. János Pál pápa rendeletére, a veszprémi történeti egyházmegyéből kiválva, 1993-ban alakult.

A térség patrocíniumait számbavéve Bálint Sándort idézhetjük, miszerint a Szentháromság tisztelete bár élt a középkorban, mégis *a barokktól vált korjellemzővé*.¹

Erről vallanak a pécsi egyházmegye XVIII. század eleji egyházlátogatási adatai is. Az 1714-es pécsi zsinat által elrendelt vizitációkat Bohuss Imre és Domsics Mátyás kanonokok végezték, 1721-ben és 1729-ben. Ennek során a nagyobb plébániákat és filiáit, mintegy 57 település egyházi épületeit és állapotát regisztrálták.

A vizitációk felmérései nyomán a *középkori Szentháromság patrocíniumokról* csak elvétve kapunk adatokat. A fenti egyházlátogatás jegyzőkönyve említi *Siklós, Trinitás, Szekcső* településeket, ahol egykor tiszteletére nagyobb templom állott. Hasonlóan szűkszavúak a bejegyzések az ábrázolás középkori típusairól.

Siklóson már a XIII. században létezett egy Szentháromságról nevezett bencés apátság. Temploma is a Szentháromság tiszteletére épült. Az apátság 1543-ig, a siklósi vár elestéig állt fenn. 1688-ban, a Szent László provinciához tartozó ferencesek telepedtek le Siklóson. Saját munkájukból és a hívek adományából 1689-ben épült újjá a monostor és a templom, utóbbit a középkori apátság emlékeztére dedikálták a Szentháromságnak. A siklósi ferences templom belsejét feltáró régészeti és falképkutatás nyomán vált ismerté az a tény, hogy a kolostoregyüttes „...valójában az ágostonos kanonokok néhány XIV–XV. századi írásos forrás említette kolostorával egyezik.” A gótikus templomszentély freskói Prokopp Mária kutatásai nyomán 1410 körüli időre datálhatók. A délkeleti ablakbélletben, a régió egyik legkorábbi Szentháromság ábrázolása látható. A festő

¹ A pécsi egyházmegye területén 16 templomot, 3 kápolnát, Somogy megyében, a kaposvári püspökség területén 12 plébániatemplomot, 1 filiális templomot, valamint 1 kápolnát összesen 14 helyet szenteltek a Szentháromság tiszteletére. A fent említett templomok többségét a XVIII–XIX. században alapították, csak néhányat emeltek a XX. században. Régióinkban, a középkor gazdag ábrázolás variánsaiból csak kevés emlékmű maradt. Ld.: Csemegi 1957.

a háromszemélyű egy Istent, egyfejű de három arcú szentként jelenítette meg (tricephalus) aki a a töredékesen olvasható S.Trinitás feliratot tartja.²

A korai emléanyagban jelentős lehetett egykor, a jelenlegi Vókány község szomszédságában a középkori „Zent Trinitas” A Szentháromságról elnevezett benedek-rendi apátságot 1183 előtt alapították. A törökök elől a szerzetesek a siklói apátságba húzódtak, de később onnan is elmenekültek. A hódoltság idején a monostor a templommal együtt elpusztult. Romjai a XVIII. század végén még láthatók voltak. Emlékét a későbbi *Trinitás (Terentás)-puszta* elnevezése öröközte meg. A Szentháromság dedikációt pedig a szomszédságában később, a németek által a XVIII. században benépesedő Vókány plébániatemploma őrizte meg.³ Feltehetőleg a monostor emlékezetére emeltette a Batthyány kegyúri családnak Vókányban, a régió egyik legkifejezőbb provinciális Szentháromság oszlopát.

Helyenként, ahol a hódoltságot követő pusztítás után még nem épült újjá a plébániatemplom, ott kápolnát emeltek a Szentháromság tiszteletére. Ez történt Dunaszekcsőn is, ahol: „...A Duna melletti dombon van egy bazilikának nyoma, mely a hagyomány szerint a Szentháromság tiszteletére épült... 1716-ban sárból és sövényből egy kis kápolnácskát építettek a Szentháromság tiszteletére, nádfedéllel...”⁴

A korabeli egyházlátogatások leltáraiban, az oltárok képi elrendezése, valamint a templomi felszerelés kapcsán esetenként megemlékeznek Szentháromság ábrázolásokról. Így többek között Kátolyon 1729-ben „...A főoltár jobb oldalán Szent Pál apostol képe fölött a Boldogságos Szűznek képe látható, amint a Szentháromság megkoronázza.”⁵ Felsőszentmárton, korábbi nevén Vaskaszentmárton községben a korábbi megmaradt templomi zászlóról feljegyezték: „...maradt itt egy piros selyemzászló, Szent Márton és a Szentháromság képével”.⁶

A XVIII. századtól a megújuló Szentháromság tisztelet jegyében gazdagodik a szakrális táj. Kedvező körülményeket teremtett, hogy a régióba telepítő egyházi és világi földesurak is elősegítették a vallási élet stabilizálását és a hitélet megerősödését. A pécsi egyházmegyében a XVIII. század elejétől épült templomok, kápolnák és képoszlopok nagy száma a betelepült németajkú lakossággal is összefüggésbe hozható. Felmérésünk nyomán úgy véljük sajátosnak tekinthető, hogy Baranya és Tolna területén a körmeneti utcai Szentháromság kápolnákat a német lakosság 80%-ban fogadalmi felajánlásból alapította.

A szabadtéri emléanyagot vizsgálva megállapíthattuk, hogy a világi- és egyházi kegyúri központokban többnyire kvalitásos szobrokat emeltek, melyek előképként szolgáltak a távolabbi helyek emléanyagának megformálásához. Utalnunk kell arra is, hogy nem egy esetben a kegyurak személyes kapcsolata, a bécsi udvari körökkel segítettek az esztétikailag is igényesebb alkotások létrejöttét. Emlí-

² Az ókor idején ismert tricephalus ábrázolást VIII. Orbán pápa 1628-ban betiltotta. A templom szentélyének freskóit 1985-ben fedezték fel, majd 1988 és 1995 között végezték a restaurálási munkákat. Ld. Lövei 1995. 4, 18.

³ Hervay 1991/1-2. 43.

⁴ Merényi 1939. 89.

⁵ Merényi 1939. 93-94.

⁶ Merényi 1939. 67.

tésre méltó térségünkben a Batthyány család építő-, valamint Klímó György, Eszterházy Pál László püspökök és Padányi Bíró Márton mecénási tevékenysége.

Régióink emlékanyagában kiemelkedően gazdag csoportot elsősorban a Szentháromság oszlopok képeznek. Példájuk nyomán a Mecsek-vidéken és Keszthely környékén nagy számban működő kőfaragó számos provinciális változatot készített. A Keszthely környéki finomszemcséjű, jobb minőségű, fagyálló homokkő felületet nem kellett az időjárás károsító hatásától megóvni. A Mecsek-vidéki puhább, málékonyabb változat állagának megtartása érdekében helyenként lefestették és ezt a festést időnként megújították.

A Szentháromság oszlopok ikonográfiai programja helyenként eltért egymástól.

Szűz Máriát, mint Immaculátát, a mennybe fölvelt és megkoronázott királynőt több emléken megjelenítik. Így vizuálisan is látható Szűz Mária Szentháromsággal való kapcsolata, ő „az Atya lánya, a Fiú édesanyja és a Szentlélek jegyese”.⁷

A vizsgált plébániatörténetekben – főleg a nagyobb kistáji – uradalmi központokban, sok helyütt történik utalás a korabeli járványokkal kapcsolatos fogadalomra is (Pécs, Bonyhád, Tolna, Szekszárd, Pécsvárad). Ezért láthatók helyenként a Szentháromság oszlopok mellékalakjaként a pestis járvány ellen közbenjáró szentek, Szent Sebestyén, Szent Rókus, Szent Rozália szobrai.

Egyes szoborkompozíciókon a kor aktuális lelki közbenjárói, a szerzetesrendek, a ferencesek, a jezsuiták rendi szentjei is láthatók. (Borromeo Károly, Xáveri Szent Ferenc, Pádai Szent Antal, Assisi Szent Ferenc, stb)

A Szentháromság oszlopok mellékalakjai között csak a milleniumi évet követően jelennek meg az Árpád-házi magyar szentek, Szent István, László, Imre, Erzsébet és Margit ábrázolása (Mecseknádasd, Véménd, Palotabozsok).

Az egykori veszprémi egyházmegyében kiemelkedő jelentőségű *Padányi Bíró Márton püspök* (1745-62) személye, aki az egyházmegye vezetésének átvétele után elrendelte a Szentháromság imáadásának terjesztését és a vele kapcsolatos Szentháromság-társulatok megalakítását. A hódoltságot követően, a Szentháromság-tiszteletnek a Dél-Dunántúlon már volt korábbi előzménye: 1718-ban a Zala megyei Tótszerdahely községben már feltűnik. Pehm József, Padányi Bíró Márton életrajzírója szerint a püspök még bicskei plébános korában többször megfordult az 1725 óta fennállott budai Szentháromság -társulat gyűlésein és ott többször beszédet is tartott. Ő maga is fogalmazott Szentháromság imákat. Az ezekben előforduló háromszoros szent-szent-szent kifejezés után a népnyelv az ájtatosságot és a vele kapcsolatos szentmisét, „szentes”-nek nevezte el.⁸

Kaposvárott 1748-ban alakult a Szentháromság-Társulat. A körmenetek korabeli barokk pompáját figyelembe véve Padányi Bíró püspök elrendelte, hogy a társulatnak jelvénye is legyen. Fából faragtatott Szentháromság szobrot kétféle kivitelenben. A nagyobbikat a körmenetekben hordozták, a kisebbet temetések

⁷ A Szentháromság Szűz Máriával kapcsolatos összefüggését többféle változatban már a XII. századtól ábrázolták. Új variánsok, így Mária megkoronázása jelenet, főleg a barokk menyegyzetfreskókon láthatók. Számos festményen Mária mint Imaculata, ill. a Rózsafűzér királynője jelenik meg. Vö.: *Marientlexikon* 2. Bd. 237.

⁸ Egyes falvak népe a Kapos mentén, valamint Nagyatád környékén a legutóbbi időig így nevezi a Szentháromság tiszteletére mondott imákat.

idején az elhunyt társulati tagok ravatalára helyezték. Minden plébánia rendelkezett a fenti szobrokkal. A Szentháromság hordozható szobrát újhholdkor, Úrnapján, valamint minden nagyobb egyházi ünnepen négy fiatal férfi vitte a processzióban. Számukra speciális öltözetet készítettett a püspök. Ezeket is megve-tette a plébániákkal. Az öltözék bokáig érő kék ing, melyet a derékon három ujjnyi széles piros-sárga övvel kötöttek le. A ruha mellrészét piros és kék keresztt díszítette. A szoborvivők a körmenetben hosszú rudat tartottak a kezükben, melynek felső végére háromszög alakú bádoglemezt erősítettek. A lemez külső felén az isteni gondviselést jelképező szem volt látható.⁹

A szakrális hordozható jelképeket, szobrokat egykor a barokk processziók kellékeként, ismerték a történeti Magyarország egész területén.

A korabeli körmenetek fényét emelték a *vallásos társulatok, az egyesületek, bandériumok és a céhek zászlói*, főleg a XVIII–XIX. században. A zászlókon védő-szentjeik képe mellett gyakran előfordult a Szentháromság ábrázolása is.¹⁰ A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum gyűjteménye őrzi a „Kaposvári böcsületes fazokas czéhek zászlójá”-t, amely 1795-ben készült. A nagyméretű selymzászló egyik oldalán a névtelen festő a világegyetem jellegzetes képi megfogalmazását a földi és az égi szférát, a kék földgolyón ülő triumfáló Szentháromságot jelenítette meg, az Atya, feje felett háromszögletű glóriával, kezében jogarral, jobbán a Fiú, Jézus, piros palástban, a megváltásra utaló keresztfával, felettük sugárözönben, a Szentlélek galamb képében. A földgolyó alsó felében a paradicsomi fa alatt Ádám és Éva a fazekasok védőszentje áll.¹¹

A kultusz jegyében terjedt el szélesebb körben a Szentháromság emlékek állítása. Padányi Bíró Márton püspöksége idején Pestrol Veszprémbe költözött Schmidt Ferenc kőfaragómester, és ott a püspök megbízásából műhelyt nyitott. Ő és tanítványai, főleg az 1750-es években számos szobrot emeltek a Szentháromság tiszteletére. A veszprémi vár területén felállított barokk szoborcsoport, Schmidt Ferenc és körének alkotása, mintául szolgált a dél-dunántúli térségében. Vidéki változatai természetesen egyszerűbb kompozícióban láthatók. A szobrokon kívül domborművek és képek is készültek nagy számban.

A Balatontól délre, Somogyban ill. a kaposvári egyházmegyében jelentős volt az ismert búcsújáróhely, *Andocs* szerepe. Bár elsősorban Mária-kegyhelyként, mint a Loreto-kultusz legkorábbi hazai filiációja ismert, mégis fontos megemlítenünk a Szentháromság kultusz és annak a kegytemplomban található ábrázolás változatai miatt is. A XV. században épült gótikus kegykápolnához 1739-és 1746 között építettek barokk egyhajós templomot, melyet Padányi Bíró Márton 1747. december 17-én ünnepélyesen konsekrált. Erre az eseményre egy kivétellel elkészültek a mellékoltárok. Valamennyit egy-egy dél-dunántúli kegy-úri család, a Zichy-, a Lengyel- valamint a Niczky család készítette. Az oltárok alkotói ismeretlenek. A mellékoltárokon az ábrázolt témáktól függetlenül, különböző megjelenítésben mindenütt látható a Szentháromság. Elemzésüket ld. az alábbiakban. Andocson a XVIII. század közepén a búcsújáráshoz kapcsolódóan megújult a Szentháromság tisztelete. Már a ferences rend működésének kez-

⁹ Hoss 1948. 276.

¹⁰ Vö. Tomisa 1998.

¹¹ Imre 375.

detétől az egyik leglátogatottabb ünnep a Szentháromság-búcsú lett és maradt még a XX. században is. A kaposvári egyházmegyében 8 templom és kápolna, 12 szobor, a pécsi egyházmegyében pedig mintegy 18 templom és kápolna, 34 oszlop-szobor áll a Szentháromság tiszteletére.

A dél-dunántúli *Szentháromság tisztelet kultuszkapcsolataira* vonatkozóan fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a XIX. század folyamán különösen a Schwäbische Türkei (Tolna, Baranya) területéről ismerték és felkeresték az Alsó-Ausztria területén fekvő, a sankt-pölteni püspökséghez tartozó *Sonntagberget*.

A Szentháromság búcsújáráhely, mely a XV. század közepétől vált ismertté, a XVII. századtól, kegyképe másolatainak terjedésével lett látogatottabb. A hegyen álló kápolnát 1706- és 1732 között építették át hatalmas barokk templommá.¹² A főoltár kegyképén a Gnadenstuhl/”Kegyelem Széke” ábrázolás látható.

Régiókban az otthonok díszítésére a XVIII–XIX. században sokfelé kedvelték az üvegeképeket (Hinterglas). Ezeket elsősorban az észak-ausztriai Sandl üvegfestő műhelyeiből, a Dunán szállították vidékünkre. Köztük sok sonntagbergi kép is előfordult. A baranyai németiség néhány évtizeddel ezelőtt, helyenként még őrizte otthonaiban az ausztriai búcsújárá hely emlékezetét és a kegykép üvegre festett másolatát. Ugyancsak körükből ismert, a búcsúajándékként onnan hozott, és a salzburgi Weinkamer-cég által készített üvegbúrási viaszkompozíciók. Kisebb számban még fellelhetők régiókban, a kegyhelyet ábrázoló sonntagbergi szentképek is.

Az emléanyagot az alábbiakban az ábrázolás típusai szerint állítottuk össze.

1. Legegyszerűbb és legtömörebb a *háromszög, mint a Szentháromság jelképe*. *Istenszemes változatban* is előfordul, templom- és házhomlokzaton, valamint a 18. századi oltárok oromdíszein.¹³

A *závodi plébániatemplomot* 1768-ban Mercy Claudius Florimundus gróf és családja építtette. A Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom főoltárán a három isteni személy rendhagyó megfogalmazásban látható. Az oltárkép felett az Atya és a Szentlélek együttesét (a háromszögben a galamb) sugárglória övezi. A Fiú, a Jordánban megkeresztelkedő Jézus az oltárképen látható.

A háromszög jelképe *Andocs kegytemplomának régi oltárain* is megfogalmazódik. A Szent Ferenc stigmatizációja oltár Lengyel Gáspár felajánlásából 1746-ban készült. Felső részén a sugárzó háromszögben Isten szeme látható. A Szent Borbála mártíromságát ábrázoló mellékoltár mozgalmas barokk kompozíciójának felső részén egy angyal, a hármass isteni személyre utaló sugárzó háromszögre mutat. Az oltárt gróf Niczky Borbála emeltette 1748-ban.

Az andocsi ábrázolások két sajátos átmeneti képi megfogalmazása szerint, miközben a háromszög itt is megjelenik, a három isteni személy alakja szétválik.

A Zichy család fogadalmából, 1746-ban készült a Páduai Szent Antal oltár. Szentháromságra utaló kompozíciója egy vertikális vonal mentén legfelül a Szentlélek, középen a földgolyóra könyöklő és a Szentlélekre mutató Atya, és a

¹² Vö. P.Unterhofer–Wagner 2000.

¹³ Egyik legplasztikusabb kései példája, a többször átépített, jelenleg eklektikus stílusú lengyel-tóti plébániatemplom homlokzatán látható Istenszem.

Fiú, a gyermek Jézus látható, a neki hódoló Szent Antallal. Szent Anna oltárát 1747-ben a Jankovich család állíttatta, melyen a Szentháromság ábrázolásának kompozíciója teológiailag is rávilágít az összefüggésre: a Lélek sugározza erejét a földgolyót tartó Atyára, aki jobbával keresztjét felemelő Megváltó Fiára mutat. Az égi jelenet földi párhuzama: Joachim és a gyermek Szűz Máriát tanító Szent Anna. Az andocsi oltárok sajátos ikonográfiai programját mintegy megkoronázza a diadalív feletti falrészen a diadalmas Szentháromság. Felirata akrosztichont rejt magába. A gazdagon faragott, festett és aranyozott kompozíciót Lengyel Gáspár készítette 1747-ben:

Virágfűzérrel keretezett táblán ez olvasható: „Laudetur et exaltetur corde et lingua in uno trinogue Deo Sancta Trinitas”. (Dicsértessék és magasztaltassék szívvel és beszéddel, az egy(személyű) Szentháromság Isten.)

Ez a típus az emlékenyag harmadik csoportjába tartozik.

A háromszög az Atyaisten glóriájaként másutt is előfordul, így *igali plébánia-templom* főoltárán (1756), a retabulum felső részének szoborcsoportjaként, és a *kisbudmérői templom* segítőszenteket ábrázoló mellékoltárának képén (1812). E két utóbbi példa szinte azonos kompozíciója, a Szentlélek középpontba állítása nem véletlen, mindkét templomot azonos kegyúri család, a Batthyányiak építtették.

2. A Gnadenstuhl, mint a Szentháromság képe

A „Kegyelem Széke” vagy Gnadenstuhl-ábrázolás vizsgált területünkön *Balatonszentgyörgyről és Nemesvidről* ismert. Az előző település a keszthelyi Festetics család birtokában volt. A kegyúr, Festetics György 1796-ban hívta Keszthelyre Zitterbarth József *kőfaragómestert*, aki először a kastély építésén majd 1800-tól a Festetics birtokon, egyéb útmenti szakrális emlékeket, szobrokat, kereszteteket és síremlékeket faragott. Zitterbarth Kismartonból érkezett Keszthelyre. Föltehetőleg az osztrák, valamint a burgenlandi és Sopron környéki szakrális faragványok ismeretében készíthette el a balatonszentgyörgyi variánst.

A keszthelyi homokkőből készült kompozíció, a felhőkön ülő Atyaistent ábrázolja, aki kezében tartja megfeszített fiát. A kereszt alján az Atya lába előtt a kitárt szárnyú galamb, a Szentlélek látható.

A szobor talapzatán dombormű, nőalak szerzetesi ruhában, bal kezében könyv, jobbában jogar. Feltételezhetően az egyházat, a keresztény közösséget, Ecclesia-t ábrázolja. Attételesen nem kizárt, hogy a nőalak Szűz Máriára, az egyház anyjára vonatkozik.

„A Kegyelem Széke” balatonszentgyörgyi szobrához rendhagyó módon csak virágvasárnap vezetett processzió, ilyenkor a szobrot mindig feldíszítették, és kis oltárt állítottak elé.

A nemesvidi Szentháromság szobor is Zitterbarth műhelyében készülhetett. A templom előtt a négyzetes keresztmetszetű kőoszlopon álló Gnadenstuhl, a balatonszentgyörgyi példához hasonló kompozíció.¹⁴

¹⁴ A települést az 1701-1715-ös összeírás szerint kisnemesek lakták. Szentháromság oszlopa feltehetőleg a XIX. sz. elején készült.

Zitterbarth József 1831-ben halt meg. Több mint 60 országúti keresztet, kőszentet faragott, ő alkotta a *zalaegerszegi Szentháromság-oszlopot* is.

Pécsett az Apáca utcában, egy eklektikus ház homlokzatán a Gnadenstuhl rendhagyó módon a galamb, a Szentlélek ábrázolása nélkül látható.

3. Két férfi és a galamb, sugárkoszorúban, mint a Szentháromság képe

Régiókban, főleg a köztéren álló emléanyagban a Szentháromság leggyakrabban előforduló megfogalmazása. A Szentháromság oszlopok állításának szokása kétségtelen Bécsből eredeztethető. A Lipót császár által 1693-ban, a Grabenen emeltetett szoborcsoport volt a korabeli prototípus. Bizonyos azonban, hogy a dél-dunántúli egyházmegyéekben, a Padányi Bíró Márton által életrehívott Schmidt-féle műhely is elősegítette a helyi változatok kialakulását.

A XVIII. század elejétől nálunk is elsősorban a járványokkal kapcsolatos fogadalomból, a városokban, és a nagyobb települések főterén, a kegyúri központokban, de helyenként a falvakban is emeltek Szentháromság oszlopokat. Ez a gyakorlat a XX. század első negyedéig figyelhető meg.

A szobrok talapzata háromszög-alakú, ezen felfelé keskenyedő négyzet, vagy kör keresztmetszetű, obeliszk-szerű építmény áll. Legfelül a Szentháromság szoborcsoport, a két trónoló isteni személy, az Atya, és jobbján a Fiú, felettük Szentlelket megszemélyesítő lebegő galamb látható. Lábuk alatt, vagy csak az Atya lábánál a földgolyó. A teremtó Atya keze áldásra emelkedik ill. jogart tart, változataként a Szentlélekre vagy a fiúra mutat. Krisztus kezét szívére teszi, másik kezében keresztjét tartja. Ez az alapszkéma a legtöbb helyen kisebb-nagyobb eltérésekkel fordul elő.

Batthyány Fülöp, 1775-76-ban, a bécsi udvari körök neves szobrászát, Johann Martin Fischert hívta meg birtokközpontjába, *Bólyba*, a kastélya és a templom közötti főtéren felállítandó Szentháromság szobor elkészítésére. A szobor kompozíciója a későbbiekben mintául szolgált a környék falusi kőfaragóinak a téma megjelenítéséhez. *Dunaszekcsőn* is a bólyihoz hasonlóan három oszlopon trónol a három isteni személy.

A pécsi egyházmegyében a nagyobb településeken a XVIII. században felállított emlékek sok azonos vonást őriztek meg. Az obeliszk oldalán domborművek ill, a talapzaton a segítőszentek szobrai változatos képet adnak. Ez a típus látható *Tolnán*, *Szekszárdon*, *Bonyhádon*, *Pécsváradon*, *Bátaszéken* és *Pécsett*.

Szekszárdon, a Szentháromság szobrot, az 1739-40-es pestisjárvány megszűntére 1753-ban emelték. A szobrok alatti akrosztichont rejtő latin felirat szerint: „Áldassék és dicsértessék a szekszárdiakat pestisvész idején védő Szentháromság” és „A legjelesebb gróf Trauthson József apáti kormányzósága alatt emeltetett fogadalomból. A kiváló Pinczés úr bírósága alatt szerencsésen befejeztetett.” Felül a trónoló Szentháromság glóriától övezett csoportja. Az obeliszk talapzatán Szent Rókus, Sebestyén, Borromeo Szent Károly, az oltármenza alatti barlangszerű mélyedésben, Szent Rozália fekvő szobra látható. Az oszlop alján a főnézetben, konzolon áll a Szeplőtelen Fogantatás tizenkét csillagú glóriával. Bár itt nincs módunk az emléanyaghoz fűződő szokáscselekmények részletes ismertetésére, mégis megemlítenénk, hogy a húsvét hétfői liturgia keretében a

helybeliek egykor itt a Szentháromság oszlopnál helyezték az oltármenzára és a szobor párkányára a szentelni való ételneműt.¹⁵

Az ábrázolások képi tartalmában egyik leggazdagabb a *bátaszéki kompozíció*. 1794-ben emelték. Volutadíszes, klasszikus barokk posztamensén a Szentháromság oltalmában Szűz Mária mint Immaculata, Szent Sebestyén, Rókus, Flórián és Vendel szobrai állnak. Az oltármenza felett a Golgota jelenete- Mária, Bűnbánó Magdolna és János-, a többi domborművön, Szent Rozália, Donát a villámmal, valamint Nepomuki Szent János nyelve és vértanúságának jelenete láthatók.

Bonyhádon 1796-ban, Walter József orvos állíttatott oszlopot a Szentháromság tiszteletére. A főnézetben felül látható három Isteni személy hasonló megfogalmazású a szekszárdi példához. Az oszlop főnézetén az angyalok által megkoronázott Mária, mellette jobbról Péter, balról Pál apostolok kulccsal, ill. karddal. Közöttük az alapító védőszentje, Szent József, az oszlop domborművein pedig Szent Rozália. Szent Flórián és Szent Sebestyén, Alacoque Szent Margit, Loyolai Szt Ignác képei.

Pécsváradon a városháza előtti téren álló Szentháromság oszlop (1816), felállítását követően, az 1920-as évekig a helybeli lakosság és az iparosok fogadalmi ünnepeinek kultuszhelye lett. A védőszentek szobraihoz és képeihez fáklyás körmenettel érkezők, alkalmanként szentmisét és litániát hallgattak.¹⁶

A Tolna főterén álló Szentháromság emléket 1823-ban, Gáspár János kőfaragómester építette és 1882-ben Bartl Antal földbirtokos restauráltatta. A későbarokk, elemeiben korai klasszicizáló oszlop főnézetének felső részén két puttó emel koronát a tizenkét csillagú glóriás Szeplőtelen Fogantatás fölé. Mária jobb-ján Szent Sebestyén, balján Orbán, a szőlővidékek védőszentje áll. Az oszlop túloldalán, kezében villámmal, Szent Donát. és Szent Vendel, szobrai, közöttük Szent Kristóf, Xavéri Szent Ferenc, Szent György, középen, az oltármenza fölött Krisztus az Olajfák hegyén domborműves képei láthatók.

Pécs az 1710-ben pestistől megszabadult városban, – az egyházmegyében elsőként 1713-ban állítottak Szentháromság oszlopot. Alkotója a bajor földről betelepült pécsváradi Paul Reges kőfaragó volt. A szobor állapotának romlása miatt egy újabb pestisjárvány után, 1740-ben Berchardt András pécsi kőszobrász díszesebb kompozíciója került felállításra. A harmadik változat, Kiss György alkotása, 1908-ban készült. A belvárosi plébániatörténet tanúsága szerint a harmadik emlékoszlop az első ikonográfiai programja szerint fogalmazódott. A kompozíció rendhagyó, mivel legfelül csak a Szentlélek sugárkoszorús jelképe látható. Az Atya és a Fiú pedig a kiszélesedő, puttók és virágfüzérrel kísért obeliszk alján ülnek. Középen Szűz Mária, valamint Szent Rókus, Szent Sebestyén, valamint Páduai Szent Antal szobrai. Az oltármenza felett és körben bronz domborműveken Jézus életének jelenetei: megkeresztelkedése, a hegyi beszéd és Urunk színeváltozása látható. Az 1900-as évek elejéig fennálló szokás szerint Szentháromság vasárnapján a város népének itt tartottak szentmisét, majd a járványokra emlékezve engesztelő körmenettel járultak a Székesegyházhoz. A teret

¹⁵ Ezúton köszönöm Farkas Béla szekszárdi apátplébános írásos adatait.

¹⁶ Ld. Lantosné 1997. 42.

egyébként az első szobor változat felállítása évétől II. József koráig Szentháromság térnek nevezték.¹⁷

A XIX. század második felétől, különösen a somogyi és a tolnai falvakban új motívumként a Szentlélek, az Atya és a Fiú között felmagasodó kereszten mintegy felfeszítve látható. Ilyen többek között az *Andocson*, *Bizén* álló köztéri Szentháromság és a *sióagárdi* szőlőhegyi kápolnában található szobor is.

4. Szentháromság ábrázolás Szűz Mária megkoronázásának jelenetével

A 3. csoport változataként említhetjük a Szentháromság ábrázolást Mária megkoronázásával. Régiókban önálló témaként ritkább ez az ábrázolás típus. Kivételt képeznek az oltárképek, melyen különösen a szentek kisebb-nagyobb csoportjaival együtt többször előfordul. (Pécs, Mindenszentek temploma, Pécsvárad, temetőkápolna, stb.) A pécsi egyházmegye egyik legszebb emléke, az a szoborcsoport, mely a fuldai telepítésű *Újpetrén*, a falu főutcáján áll. 1793-ban készült. A trónoló Szentháromság, Az Atya és a Fiú, megkoronázza a mennybe felvett Szűz Máriát, lábuk alatt angyalok. A volutadíszes oszlop alján keretezett mezőben felirat olvasható: „DER ALLERHEILIGSTEN DREIFALTIGKEIT ZU EHREN 1793” Az oszlop két oldalán külön talapzaton Szent Anna és Joachim szobra áll. A plébániatörténet szerint két testvér, a helybeli Regert Márton és Mátyás állíttatta, amíg családjuk élt, ők gondozták a szoborcsoportot és környezetét.

A Szűz Máriát megkoronázó Szentháromság kőképe egykor többfelé díszíthette a házak és szőlőbeli épületek homlokzatát. Gyűjtéseink során találtunk erre vonatkozó adatokat *Nagyberki*, *Mike*, *Vörs* területén. *Pécsett* a bálicsi szőlővidéken már csak emlékezet őrízte, a Donátusban pedig a homokkőből faragott dombormű még ma is látható egy régi présház homlokzatán.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a dél-dunántúli régió történelmi körülményeiből adódóan a Szentháromság középkori képtanára és kultuszára vonatkozóan kevés adattal rendelkezünk. A török hódoltságot követően, főleg a XVIII. századi telepítésekkel és a szerzetesrendek pasztorációja révén megújult a hitélet. Az egyházi és a világi kegyurak, birtokaik központjában és a nagyobb településeken a Szentháromság oszlopokat többnyire hivatásos szobrászokkal készíttették. Példájuk nyomán a kisebb helyeken a faluközösségek és egyének is állíttattak, rendszerint fogadalomból hasonló emlékeket. Ezeket a formaváltozatokat a környék kőfaragóival készíttették. A vidéki mesterek sokszor naiv szuggesztivitással, egyéni plasztikai megoldásokkal gazdagították környezetüket, a szakrális tájat. Régiókban a Szentháromság ábrázolások részben a keszthelyi „kőfaragó iskola”, részben pedig a Mecsek-vidék kőfaragóműhelyeinek hatását tükrözik. A Szentháromság tiszteletének terjesztésében a XVIII. században kiemelkedő szerepe volt Padányi Bíró Márton veszprémi püspöknek. A nagyszámban emelt köztéri emlékek és kápolnák, elősegítették a Szentháromság kultuszának szélesebb körű elterjedését.

¹⁷ Vörös Márton 1963. 46-48.

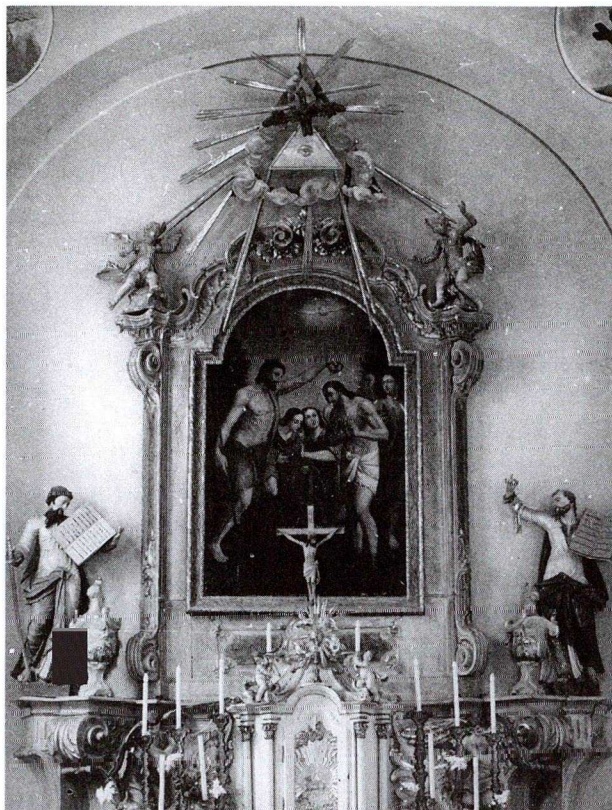
L. Imre, Mária

The Iconography of the Representations of the Holy Trinity in Southern Transdanubia

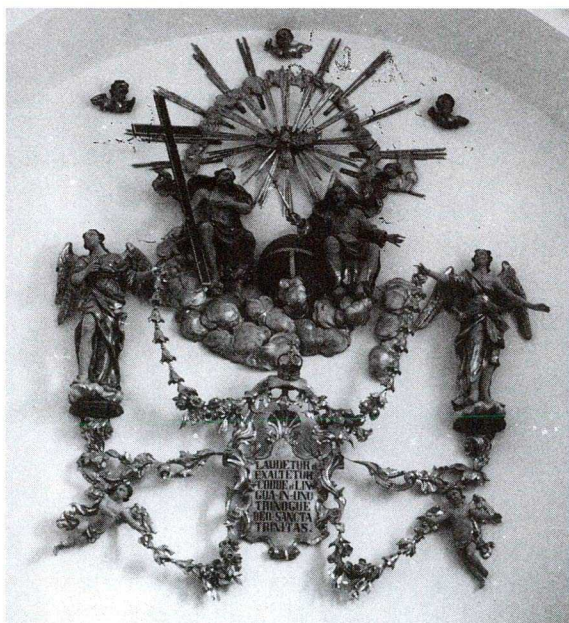
Due to the historical conditions of the Southern Transdanubian region, we have very little data concerning the medieval iconography and cult of the Holy Trinity.

Following the Turkish occupation, the religious life enlivened thanks to the settlements in the 18th century and the pastoral work of the monastic orders. The ecclesiastic and secular landowners generally hired professional sculptors to erect Holy Trinity columns in the centre of their domains and in the bigger settlements. Following their example in smaller settlements, the village community and individuals also erected similar votive memorials. These variants were made by stone carvers from the neighbourhood. The village craftsmen, in many cases, enriched their environment and the sacral landscape with naïve suggestivity and original ideas. In this region, the representations of the Holy Trinity reflect partly the influence of the Keszthely „school of stone carving” partly that of the stone carver workshops of Mecsek region.

In the 18th century, Márton Padányi Bíró played a significant part in spreading the veneration of the Holy Trinity. The numerous public memorials and chapels helped the cult of Holy Trinity in spreading even more widely.

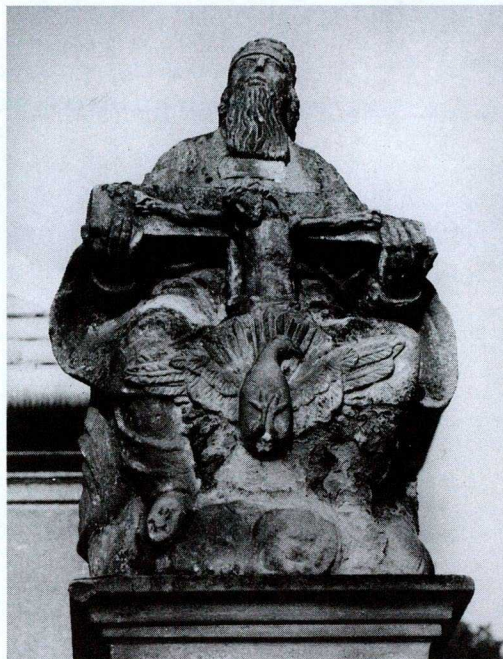

1. kép Závod,
plébániatemplom főoltára
1768.
(A fényképet Lantos Miklós
készítette)

2. kép Andocs, Szentháromság
a szentély diadalívén 1747.

3. kép Mecseknádasd, Látszat
kupolafreskó a Szentháromság
ábrázolásával a Havas Boldogasszony
kápolnában. 1770.

Balra lenn:

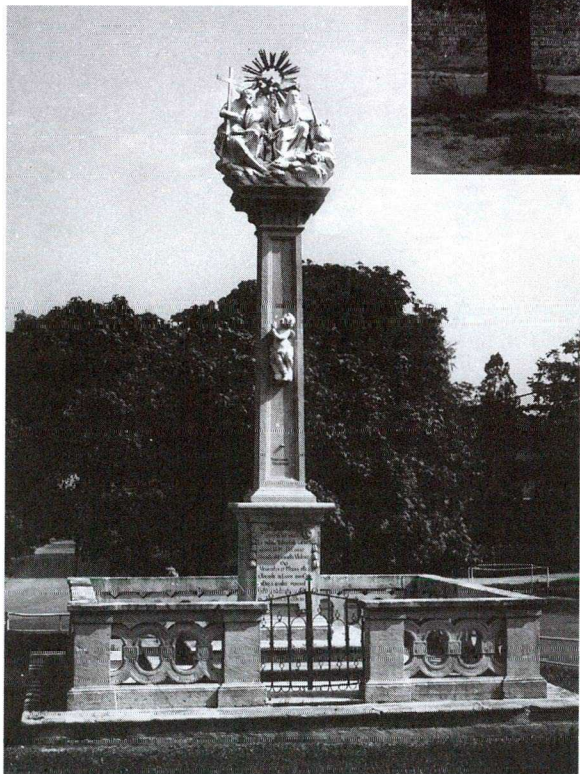
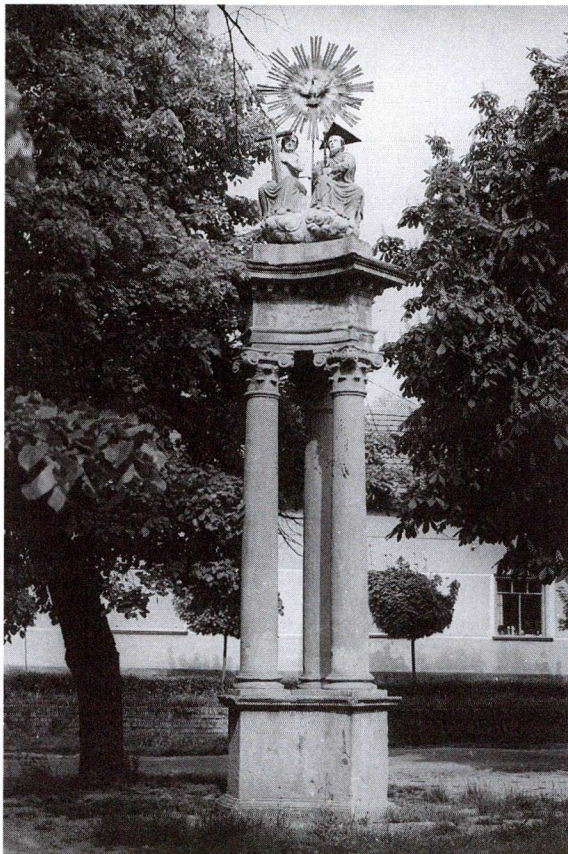
4. kép Szentháromság az apari
plébániatemplomból. Olajfestmény,
XVIII. sz. vége.

5. kép Szentháromság képe
kiskabfai német ház utcai
szobájának mennyezetén.
1904.

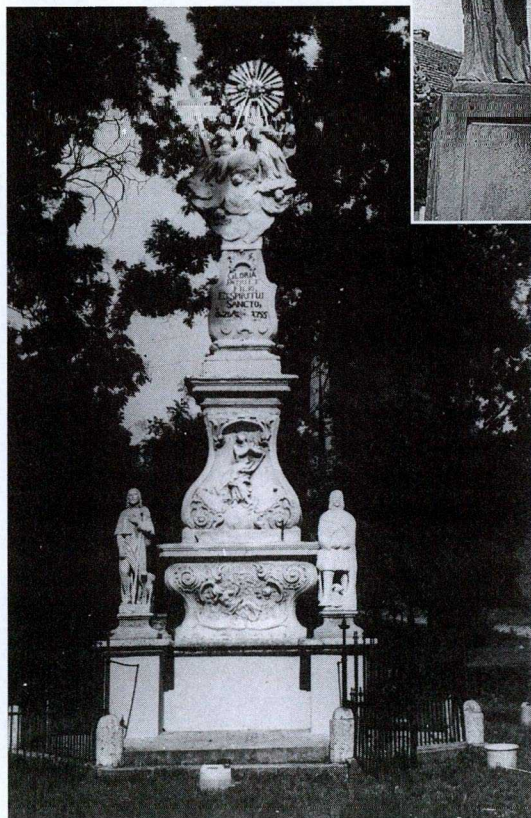
6. kép Balatonszentgyörgy,
a „Kegyelem Széke”/Gnadenstuhl
1800-as évek eleje.

7. kép Bóly, Szentháromság
oszlop, Johann Martin Fischer,
1775/76.

8. kép Vókány, Szentháromság,
1800 körül.

9. kép Dunaszekcső,
Szentháromság oszlop

10. kép Kéthely, Szentháromság oszlop, 1790 körül

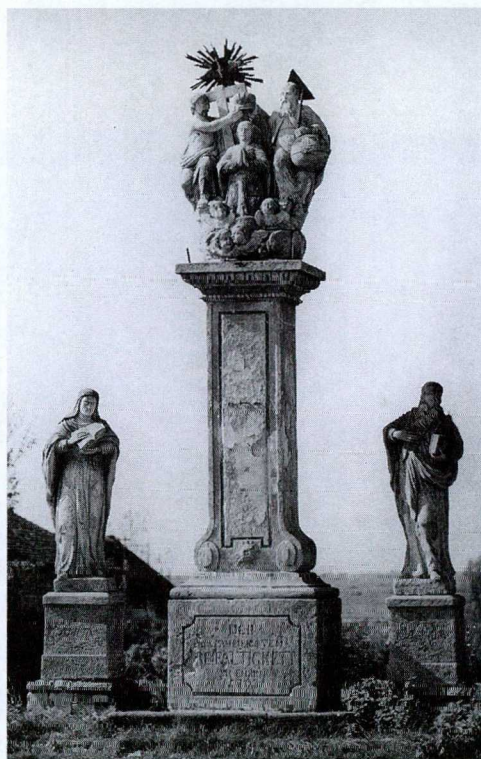
11. kép Kutas, Szentháromság
18. sz. vége

12. kép Dunaföldvár, Szentháromság oszlop 1755.

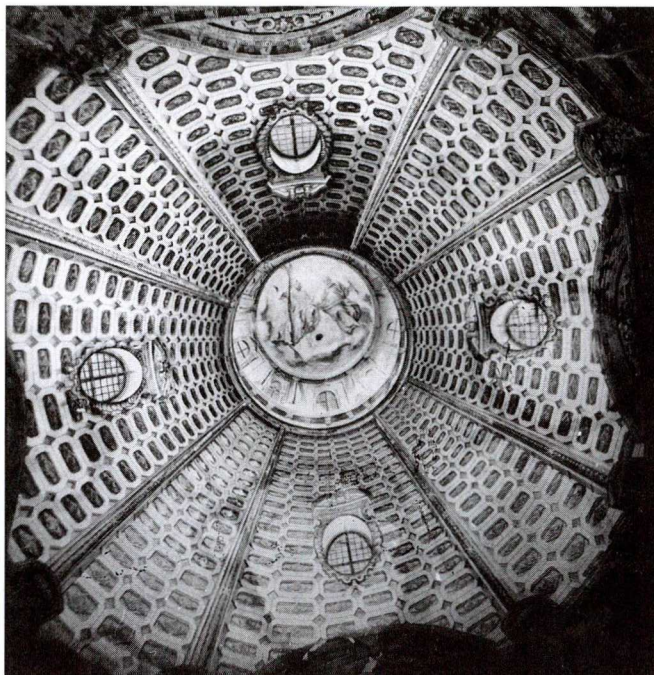
13. kép Dombóvár, Szentháromság oszlop, Gianone János alkotása, 1847.

14. kép Bonyhád, Szentháromság oszlop, 1796.

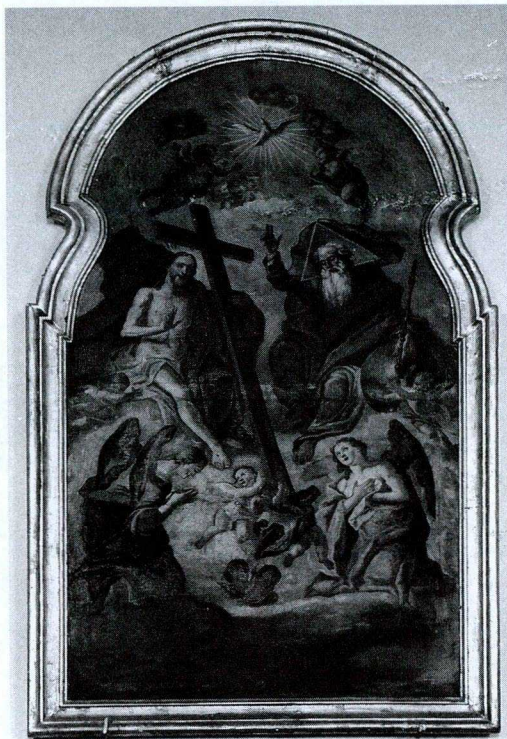
15. kép Pécsvárad,
Szentháromság oszlop,
1816.

16. kép Újpetre,
Szentháromság
megkoronázza a mennybe
felvett Szűz Máriát, 1793.

17. kép Dombormű egy szőlőhegyiprésház oromfalán. Pécs–Donátusi. XIX. sz. eleje.

18. kép Szentháromság rézmetszett képe. Imalap 1864-ből